

IRODALOM.

A német háborús irodalomból.¹

Olvasóink ismerik ennek a vállalatnak első kötetét. Most a másodikat akarjuk ismertetni. Nem lehet ránk nézve közönyös, minő gondolatok és érzelmek hullámszövegének német szövetségesünk lelkében e világokat rázó kataklizma alatt. Lesznek e gondolatok között olyanok, melyek ismereteinket bővítik; ez érzelmek között olyanok, melyek lelkünket a bizalom és remény színes szárnyaira emelik. A német önérzet korlátlan megnyilvánulása egyik-másikunkat talán képes gondolkodóba és aggodalomba is ejteni.

Ezeket az előadásokat mindig „zsufolt ház” hallgatta végig. A kegyelmes úr mellett ott ült az egyszerű munkás s egyik sem kérdezte a másiktól társadalmi rangját és állását, politikai hitvallását és pártját. Egyek mind kivétel nélkül abban a gondolatban: Deutschland über alles. És egyforma figyelemmel és odaadással hallgatják egyetemi tanáraiktól az ígét, amely Németország nagyságát, legyőzhetetlenségét, jövő reményeit és kilátásait tárja eléjük, hogy a lelkesedés lángját szívükben elaludni s a kitartás állhatatosságát meglankadni ne engedjék. Innen az előadások népiesebb hangja. S említésre és követésre méltó az, hogy ezeknek a beszédeknek künn a tűzvonalban s benn a sebesültek és lábbadozók körében nagy és széles olvasó közönségük van.

Ezek a felolvasások kutatják a nemzeti gondolatot a költészetben, megkapják a minden áron győzni akarást és tudást a nép szociális ellátásában, a bátorítás és vigasztalás hangját a bibliában. A háború végső eredményeként azt várják, hogy a német kultúra világ-kulturává lesz. Foglalkoznak azzal a nagyon kellemetlen jelenséggel, hogy nemcsak ellenségeik, hanem a semleges nemzetek is kevés rokonszenvet mutatnak irántuk, sőt gyalázásokkal halmozzák el. Nagyobb részét ennek az ellenséges sajtó soha eddig a világtörténelmében nem tapasztalt hazudozásainak tulajdonítják s *Brückner* pl. keserűen jegyzi meg, hogy saját és ellenségeik tudósításaiiban csupán a tulajdonnevek egyeznek, minden egyéb teljesen elüt egymástól.² *Brandl* a mai angol harci lirát ismertette s látva a mérhetetlen gyűlöletet, amely nemcsak az angolok, hanem — valljuk

¹ Deutsche Reden in schwerer Zeit. 2. kötet. Berlin, 1915.

² Id. m. 290. l.

meg őszintén — a németek részéről (pl. Isten büntesse meg Angolországot) is egyenlően fennáll, igazat ad *Tennysonnak*, aki Viktória királynőnek egyszer ezt írta: „ez a két nép csak testvéri barát vagy halálos ellenség lehet egymással.“

Ámde a háború első heteinek és hónapjainak mértéktelen dühe itt-ott kezd alább hagyni, a szenvedély a nyugodtabb megfontolásnak, a higgadtabb mérlegelésnek, a judiciózusabb ítéletnek helyet engedni. És ez nem is lehet máskép. A túlfűtött kazán ventilator nélkül szétrobban. A helyes iudicium ebben az élet-halál kérdésben a ventilator szerepét tölti be. Már *Brandl* is a mai angol lira áttekintését azzal a megállapítással fejezi be, meg kell tanulniok belőle, hogy ezután gondosabban tanulmányozzák szomszédaiik életét és közvéleményét, mint eddig tették,³ habár azt mondja, hogy ez az áttekintés csökkentette benne az emberi méltóság iránt érzett tiszteletet és meg van győződve róla, hogy egy utánunk következő nemzedék szégyelni fogja, hogy az angol harci lira oly alacsonyra süllyedett az általános ellenszenvnek okát, mellyel Amerika viseltetik Németországgal szemben, ritka tárgyilagossággal német részről elkövetett botlásokra, hibákra, tévedésekre hívja fel a figyelmet. Ő cseretanár volt Amerikában, volt alkalma megismerni Amerika szívét és gondolkodását, tehát teljes joggal szólhat s megállapításai kevésbé eshetnek az egyoldalúság és elfogultság hibájába. Sok jó barátja van Németországnak Amerikában, de még több az ellensége. Az ellenszenv okai nem a felületen vannak, hanem mélyen a viszonyok sajátos alakulásaiban, a bevándorlás okozta irodalmi kialakulásokban, gazdasági, politikai és — erkölcsi okokban. Minthogy az angol az állami nyelv, ez határozza meg Amerika irodalmát, közvéleményét, rokon- és ellenszenvét. Ugyanazokat a költőket és írókat, ugyanazokat az újságokat olvassák s így a gondolatoknak és érzelmeknek ugyanaz a sajátos köre alakul ki. Amerika szellemi élete ezer meg ezer szétszakíthatatlan szállal kapcsolódik Angolországéba. S ezért Leonhard fájdalmas érzéssel, de igazsággal állapítja meg, hogy „Amerika szeretetét nem nyerjük meg addig, míg nem mutatunk szeretetet és megértést Anglia iránt.“ Amerika erkölcsi szigora sok dolgot nem tűr meg, amin mi könnyen tova siklunk. Nem tudták bevenni, mikor kancellárunk nyíltan beismerte, hogy Belgiumon jogtalanságot követtünk el. Mert szükség esetén lehet ugyan jogtalanságot elkövetni, de csak — titokban, aminthogy ők is a whiskyt csak — titokban isszák. Aztán a politikai okok. Szerintök két Németország van. Egyik a fejedelmek, katonatisztek és junkerek, másik a nép. Amott militarizmus és despotizmus uralkodik, emitt szolgaság.

Hogy a lövészárók az egész nemzetet egyesítette, azt nem hiszik el s ebben része van a háború előtti német hirlapírásnak is. Még mindig azt hiszik, hogy dölyfös junkerek kényuri zsarnoksá-

³ Id. m. 239. l.

got gyakorolnak s a csendes polgárokat büntetlenül sanyargathatják. Nem helyes, mikor mi az amerikai fegyver- és munició szállításra azt mondjuk, hogy Onkel Sam jó üzletet csinál, mert ezt a jobb érzésű amerikai erős sértésnek érzi. Ez nála nem haszonvagyból, hanem ügyünk iránti ellenszenvből ered. Aztán Páris az amerikai izlés otthona. Aki Párisra bombát dob, azt az amerikai nem szereti, akár van mellette a népjog, akár nincs.

Ime, ezek röviden és vázlatosan Amerika ellenszenvének okai. *Leonhard* orvoslási módokat is ajánl. Hogy kevés számú amerikai barátainkat megtarthassuk, kerülni kell mindent, ami a helyzetet ahelyett, hogy javíthatná, még rontja. Nem kell kérni tőlük semmit. Téves volt a német ügyet az amerikai sajtó ellenszenvé ellen védelmezni. Ezzel ellenségünket szükség nélkül bíránkká tettük. Szerencsétlen fogás volt a német tudományt az angol gyalázásokkal szemben védelembe venni. Még szerencsétlenebb és elhibázottabb Amerika rokonszenvének megnyerése után futkosni. Hiszen a szeretet önkéntes valami, azt nem lehet koldulni. Aztán igen merevek a formák, melyekben Anglia ellen való gyűlöletünk megnyilvánul. A gyűlöletet nem irthatjuk ki sziveinkből s ne is irtsuk (?); de szóljon ez a gyűlölet az angol politikának, az álnok heccelőknek, ne pedig az angol kulturának.

Kissé hosszabban időztünk *Leonhard*-nak ez előadásánál.⁴ Célunk az volt, hogy bemutassuk: ime az elfogulatlanabb, tárgyilagosabb gondolkodás utat mer már verni a németek között is. Már vannak, akik meglátják a hibákat nemcsak az ellenségénél, hanem maguk között is, sőt hangot is mernek adni gondolataiknak. A közeledés első feltétele annak beismerése, hogy peccatur et intra et extra muros. Ez a beismerés lehetővé teszi az ellenfél meghallgatását; a meghallgatás az ellentétes álláspontra megértését, a megértés az ellentétek élének letompítását, az érdekeknek, álláspontoknak egymáshoz való közeledését, és végül megegyeztetését.

A németeknek keleti érdekeivel két előadás is foglalkozik.⁵ *Hoetzsch* themája ez: mi a célja és értelme keleti harcainknak? Könnyen folyó csevegésének végén arra az eredményre jut, hogy Németország keleti határait biztosítani a panszláv terjeszkedés ellen, mert enélkül nem állhat fenn biztosan, mint nyugaton a Rajna bal partja nélkül sem. Ausztria és Magyarországnak, mint nagyhatalomnak biztosítása a Németországgal való szövetségben, hogy hatalmas délkeleti feladatait munkálhassa és végül, hogy Törökország mindkettővel való szövetségben legyőzhesse a panszlavizmust, amely mértéktelenül túlzott hatalmi ambíciójában hatáskörét kiterjeszteni szeretné egész az Adriáig, Olaszország keleti tengerpartjáig.⁶ Tehát az egész vonalon teljesen defensív jellegű minden törekvésünk.

⁴ Amerika während des Weltkrieges. 155—184. II.

⁵ Otto Hoetzsch, Der Deutschen Kampf im Osten. 185—208. és Alexander Brückner, Der Weltkrieg und die Slawen 287—310. II.

⁶ Id. m. 235. I.

És ezzel szemben mi a célja Oroszországnak? Mi vezeti őt e vállalkozásában? A panszlávizmus. A panszlávizmus fogalmát nem elméletileg, hanem szemléltetve magyarázza meg. Orosz térképek segítségével, melyeken a szláv területek színesen vannak be rajzolva. Ennek a színes foltnak északi szárnya Danzigig, déli a Balkánon az Adriáig nyulik előre s most már a panszlávizmus azt akarja, hogy ez a két szárny összecsapjon, a harapófogó két vége összeérjen s így teremtsen egy közösséget, amely azonban csak fikció. Hiszen nem volt-e nevetni való, hogy mikor Nikolajevics az osztrák szlávokat elszakadásra hívta fel, ezt kilenc nyelvű felhívásban kellett tennie, hogy megérthessék. Tréfásan sokszor mondták, hogy van igenis közös szláv nyelv, amelyet bécsi, prágai, moszkvai szláv kongresszusokon használni szoktak, a — német. Gutskov, az oktoberisták vezére, nagyon tömören és találóan fejezte ki, mit akar a panszlávizmus: „Ausztria—Magyarország romjain Nagy Szerbia.“

Hasonló a tárgya *Brückner* előadásának, de Oroszország állapotrajzát sok tekintetben *Hoetzsch*-cel ellentétesen állapítja meg. *Hoetzsch* szerint Oroszország nem nemzeti, hanem nemzetiségi állam, inkább, mint Ausztria—Magyarország (204. l.) *Brückner* „mésének“ tartja ezt a felfogást. Előbbi szerint az oroszok részéről ez a háború nem igazi népháború, hanem bizonyos politikai körök, katonák és diplomaták, publicisták és politikai kalandorok machinációja. Utóbbi szerint az egész orosz nemzet egy értelemmel, egységesen vonult „ebben a szent háboruban“ a zászlók alá. Az összes nemzetiségek vezetői az orosz állami eszme álláspontjára helyezkedve összes erejüket felajánlották az államnak. Szóval itt is az az eset, hogy *Hoetzsch* elfogultan semmi jót nem lát és talál az ellenségénél, *Brückner* ellenben meglátja és megbecsüli az oroszokban is a jót. S kiemeli, hogy Oroszország az összes államokat megelőzve — kibocsátotta az alkohol tilalmát, sőt következetesen végre is hajtotta s ezzel a világnak utat mutatott.

Mellőzöm az előadás fejtegetéseit, melyek Oroszország céljaira, kilátásaira vonatkoznak. Csupán egy pontot ragadok ki, azt, amelyben Oroszország a népek felszabadítójának szerepét ölti magára, mint a többi entente-hatalmak. Az orosz állam történelmi feladata, mint egy magas rangú pap kifejezte —: mindent eloroszosítani, ami nem orosz és mindent az orosz egyház kebelébe hajtani, ami nem tartozik oda. A múlt század 30-as éveiben ezt rövidebben így fejezték ki: egy isten, egy cár, egy nép.

Hogyan szabadította fel Oroszország az elnyomott népeket? A galíciai kisoroszkok vagy rutének kezdettől fogva szálfka volt a szemükben, mert fejlettebb nemzeti öntudatuktól saját kisoroszaik nemzeti öntudatra ébredésétől aggódtak. Ezért vonultak fel először Galícia és nem Posen, Königsberg ellen. S mit tettek Lembergben, mint felszabadítók? Bezárták a nyilvános iskolákat, megszüntették a rutén sajtót, kifosztották a rutén múzeumokat, becsuktak minden rutén gazdasági vagy tudományos egyesületet. Bobriszkij gróf kije-

lentette, ő csak három vallást ismer: az orthodox, a katolikus és zsidó vallást. A három millió lelket számláló egyesült hitű valásnak ütött az órája. Érsek-metropolitájukat Oroszországba hurcolták; a rutén árvákat ezrenként hájtották el, hogy ott neveljék fel őket s majd később kémeik gyanánt saját népükre szabadítsák.

Végül még a panszlávizmussal foglalkozik s két fajtát különbözteti meg. Egyik a lengyel panszlávizmus, mely egyenlő jogú szláv törzsek egyesülését jelenti, ellentétben az oroszossal, amely azt kívánja, hogy az összes szláv folyók az orosz tengerbe ömöljenek s ott elenyészzenek. Ez a panrussizmus, amely feltartóztathatatlannul előrenyomulna, ha Oroszország győzne s szláv nemzetiségeket nem tűrne meg maga mellett.

A német erő, a német önérzet erős megnyilatkozása a *Kahl* és a *Seeberg* beszéde.⁷ *Kahl* beszédjével nem foglalkozom részletesebben. Az a pessimizmus, amely tavaly ilyenkor — úgy látszik — nemcsak nálunk, hanem Németországban is megülte a lelkeket, — legyen hála az Istennek — ma már eltűnt, a lelkek felszabadultak a lidércnyomás alól. Azért *Kahl* intelmei most talán nem időszerűek, de nem kevésbé igazak.

Közelebbről érdekelnek minket *Seeberg* fejtegetései. Amit a kultúra és a háború viszonyáról mond, az figyelemre méltó kifejtése az erők mérkőzésének. Fejtegetései nehézkesen, száraz elvontságokkal indulnak, de annál megragadóbb közvetlenséggel végződnek.

Mi a kultúra? *Die Gewohnheit geistigen Lebens*. Érti azonban, hogy ez a meghatározás igen szűkszavú, hogy hallgatósága nem érti. Azért inkább kifejti a fogalom tartalmát. Összehasonlítja a civilizációval, ami külső formákat, a társadalmi élet bizonyos rendjét jelenti. A kultúra ellenben az embert a szellemi élet körébe vonja és emeli fel. Mikor az ember több és jobb lesz, mint eddig amilyen volt. A kultúra fogalmában benne van mindaz, amit műveltségnek, valláserkölcnek és társadalmi erkölcsnek nevezünk. Ahol szellemi élet van s ez a szellemi élet szokássá lesz, mely az egyén és a köz életét meghatározza, ott kultúra van. A kultúrának három fajtát különbözteti meg. Legelől áll a *személyiség kultúrája*, ami lényegében *önuralom*, nemcsak negatív értelemben, hogy szenvedélyeim uralkodom, hanem abban a pozitív értelemben, hogy ura vagyok erőimnek, egész lényemnek, melyet kifizőtt céloom szolgálataira tudok beállítani. Ahol nincs ilyen személyi kultúra, ott nem lehet igaz kultúra. De a személyiség mellett ott vannak a hatalmak, melyek az egyént meghatározzák, a rend, amint az *állam* azt előírja. Ott van pl. I. Frigyes Vilmos és Nagy Frigyes hivatalnokai és katonái állama. Magasan áll ezek felett az *ideálistizmus kultúrája*, ahol a lelkeket az élet nagy és végső kérdései foglalkoz-

⁷ W. Kahl, Pessimismus und Optimismus im Kriege; Reinhold Seeberg, Krieg und Kulturfortschritt.

tatják s az ezekre adott feleleteken mérik a dolgok értékét s ezek szerint rendezik be a földi életet. Igazi kultúra tehát csak ott van, ahol a személynek önkéntes szabadsággal ajánlott és keresett viszonya van a lét végső nagy kérdéseivel. Az ember három módon viselkedhet a kultúrával szemben. Vagy csak eszménynek él s lenézi, elfeledi, mellőzi a való életet, vagy csak a földi dolgokkal törődik s éli és élvezi az életet. Vagy pedig — s ez az igazi kultúra — eszméktől és eszményektől mozgatva a szellemi élet magasabb szférájába emelkedik, világosan tudja azt, hogy az Isten örök akaratától függ, örök javak vannak rábízva, örök célokat kell e földön megvalósítania s épen ezért gyakorlott szemekkel tekint körül e világban s a dolgokat a maga céljaira ki tudja választani és eszközökként felhasználni.

A kultúrának mindig bizonyos természeti előfeltételei vannak, hogy úgy mondjuk: talaja. Minden népnek megvan a vére s ezzel adva vannak bizonyos képességek, hajlamok, a kultúrának sajátos iránya. Fontos tényező a földrajzi fekvés. Ez az oka pl. annak, hogy a német oly könnyen elsajátít angol és francia szokásokat. A kultúra folytonos mozgásban és fejlődésben van, soha sincs nyugalomban. Különböző erők, irányok, nézetek tűnnek fel, most erre, majd arra irányítják az embert, egyik szélsőség után a másik következik, míg egy középút magától adódik, ami kifejleszti a kultúra egységes típusát. Ezek a különböző elemek, irányok, szélsőségek hozzák létre a kultúrát s e feszültség a mozgás által a fejlődést. De egy másik fontos tényező az apák és fiak, az egymásután következő generációk ellentéte. Az ember ősi ösztöne, hogy a maga fizikai, erkölcsi és szellemi képességeit örökségül gyermekeire igyekszik hagyni.

Mennyi fáradtságunkba kerül, míg az ifjuság lelkébe átültethetjük, amit jónak, igaznak, helyesnek, illendőnek és előnyösnek tartunk! Mi volna, ha az ifjú nemzedék egyszerűen elfogadná azt, amit a szülők mondanak?

Az a kultúra megállását jelentené! Bizonyára nem a legszeretreméltóbb kora az az ifjunak, mikor mindenre, amit mondunk, nemet mond. De ez a természet belső kényszere, védekezés a szellemi örökség és hagyomány túlságos ereje ellen. Később már sokkal többet elfogad, mert elsajátítás, megértés által saját személyi tulajdonává teszi s épen ez az elsajátítás adja azt a belső örömet, ami természetesen hiányoznék, ha épen csak örökölte volna. A fejlődés a hagyomány és az új gondolatok egymással való küzködésének eredménye. Ott van igazi fejlődés, ahol az ellentétek egyensúlyozódnak. Oroszországban nincs, mert ott a reakció és abszolutizmus földjén semmi új nem érvényesülhet s a tehetetlenség törvényénél fogva minden marad a régi formájában. Franciaországban sincs, mert ott meg mindig az újat hajszolják. Ott van tehát fejlődés, ahol a különböző irányok kifejlődhetnek, egymással szembe állhatnak s e feszültség megoldódik úgy, hogy mindakét tényező

hatékony lehet, vagy minden erő értékesül. Ott pedig visszafejlődés van, ahol mindig csak egyik tényező érvényesül. Mert ha az újat mellőzi, hogy mehet tovább és mellőzheti-e a régit, hiszen akkor miből indul ki?

De hát mi köze van a háborúnak a kultúrához? Nem a legborzasztóbb elpusztítása, lerombolása-e a háború mindennek, ami kultúra?

A háború eszköz a népek erejének megmérésére. Hogy vajjon az az állás, az a befolyás, melyet egy nép a világra gyakorol, nem igen nagy-e vagy erejéhez képest nem igen kicsiny-e? Egy nagy vizsga, melyen a népek egymás erőit megméri és a háború egyik nemzetet felemeli, a másikat visszatereleli a maga erőinek, tehetségének megfelelő helyre. A háború osztályoz, mint az iskola, mikor a vizsga után a tanulókat sorba ülteti, egyiket elsőnek, másikat utána s a harmadikat utolsónak, mindeniket érdeme szerint. Ez az igazi értelme a háborúnak. Oroszország és Anglia világhatalomra törekednek. És nincs más eszköz, mint a háború, hogy ez ellen a kulturagyilkosság ellen védekezzünk, amit ez a két ország antik imperiálizmusával a modern világba akar bedobni. Mert gondoljuk el, mi lenne, ha Oroszország győzne? Rágondolni is szörnyű. És ha Anglia győzne? Azok után, ahogy az igazi kultúra fogalmát megállapítottuk, egy olyan ország, a mely a merkantilizmusba, industrializmusba, a technikai kultúrába sülyed s így az életet egyoldaluvá és anyagivá teszi, nem lehet a világkultúra öre.

Ezért mi nemcsak Németországért küzdünk, hanem a világtörténelem szívéért, az emberi szellem szabadságáért; mert a világnak a szívét akarják elrabolni, a történelem vérének a körforgását elállítani. Nem akarjuk a világot a mi képünkre átalakítani, csak a mi sajátos lényünket szabadon kifejleszteni s aztán odatartani a világ elé: ime itt van, válassz, melyik kell: a német szellem, a német kultúra-e, vagy az angol szellem, az angol kultúra?

Ezek után pedig tisztán áll előttünk az, hogy a háború és a kultúra között eminenter pozitív viszony áll fenn. A küzdelem sorsát nem az dönti el, hogy az egyik fizikailag erősebb, idegei egészségesebbek, bár e tényezők is nagyon fontosak. Hanem az erkölcsi komolyság, az egészbe való beleolvadás, az az idealizmus, amely saját életét áldozza fel, ha a lét legfőbb értékei vannak kockán, az a vallási idealizmus, amely mindenben a mindentudó Isten uralmát látja, aki annak adja a győzelmet, akinek az oldalán áll.

És tisztán áll előttünk az is, hogy a háború nemcsak győzelemre segíti a magasabb kultúrát, hanem megfordítva, ahol a magasabb kultúra van, odaszegődik a győzelem is. Ezt mutatja a technika szerepe is a most folyó háborúban. Azért pozitív a viszony a háború és a kultúra között, mert kulturális erők döntenek el a háború sorsát és kultúráért folyik a háború. Háborút ma sikerrel csak egy magasabb kulturális fokról lehet folytatni, amelyet véd s midőn

az alacsonyabb kultúra képviselőit letiporja, szabad útat nyit a magasabbnak s így szolgál a kultúrának és a kultúra fejlődésének.

Élvezettel és mindig fokozódó kíváncsisággal olvastuk el ezt a lelkes fejtegetést, ezt a végén szónoki lendületre emelkedő beszédet. Olvasás közben az jutott eszünkbe, hogy a német tudás háborús elfogultsága németnek mondja s a német részére sajátítja ki azt a kultúrát, amely ugyan a német szellemet kétségtelenül jellemzi, de nincs nemzeti korlátokhoz kötve, hiszen a szónok maga is a világtörténelem szívének nevezi. A háború folyamán mind tisztábban alakul ki, hogy itt tulajdonképpen az angol és a német küzdenek az elsőségért s ez a politikai mozzanat a gondolat tisztaságát is mindegyre meg-megzavarja.

A háborús német irodalomnak ez az előkelő terméke mindenképen méltó az olvasásra, mert a fáradságot sok gondolattal és ismerettel jutalmazza.

Dr. G. K.

Győrfi István könyvéről.

Igen tisztelt Szerkesztő Úr!

A napokban *Győrfi István* teológiai akadémiai tanár, kolozsvári „predikátor“-nak „Az ember“ című „templomi beszélgetései“ jutottak kezembe. A csinos külsejű könyv s a címlapnak nem mondom furcsa, de legalább is különös, mert a 16. századot a holnap-pal összekapcsoló kifejezései felébresztették kíváncsiságomat s lapozni kezdettem a könyvben.

Kezdetben csak itt-ott egy-egy ritkított sor, egy-egy kikezdés vonta magára figyelmemet. A falusi élet téli tétlensége azonban ismételten kezembe nyomta a könyvet, olvasgatni kezdettem, nem-sokára belemerültem s mindig fokozódó figyelemmel és érdeklődéssel olvastam végig.

Ha igénytelen írásmat nem vetné meg, szeretnék beszámolni arról a hatásról, amit reám ezek a „beszélgetések“ tettek.

Előre bocsátom, hogy nem a teológus szemével nézem ezt a beszédgyűjteményt, mert a teológiához nem értek, hanem annak az embernek a lelkén át, aki gyermekkorában elveszítettnek tartotta azt a vasárnapot, amikor nem mehetett templomba s ma is lelki szükségét érzi hébe-hóba, hogy templomba menjen.

Nem tudom, de úgy sejtem, hogy a templomi igehirdetés szabályain rágódó teológusok nem egy kifogást emelhetnek e beszédek, vagy amint a szerző nevezi „beszélgetések“ ellen. Kifogáshatják, hogy nem tartja meg, legalább nem cövekeli ki a beszéd részeit. Megróhatják, hogy nem eléggé biblikus hangúak, bizonyítását nem a bibliai idézetek sorozatai alkotják.

A nyelvészek megróhatják azt a sajtáságos interpunkciót, amely első tekintetre mintha hadi lábbon állana a nyelvtan ismeretével, közelebbről nézve azonban, úgy tetszik, követi a szónoki előadás ritmikus lépéseit.